

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ СОЦІАЛЬНОГО СКЛАДНИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

THEORETICAL BASES AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF CONSTRUCTION OF A SOCIAL COMPONENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN AGRICULTURE

Для характеристики соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві потрібно розкрити та дослідити основні теоретичні, організаційні та методичні аспекти формування соціального, людського та інтелектуального капіталу сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві. Проблема характеристики соціального складника є актуальною, тому що визначальною умовою успішного господарювання на селі стає дотримання принципу системності реалізації потенціалу інститутів. Саме інститути та інституції, що функціонують у досліджуваному суспільстві, відіграють вирішальну роль у формуванні соціального, інтелектуального та людського капіталу загалом. Для розуміння побудови та характеристики зв'язків складників розроблено схему функціонування соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві, а також висвітлено основні показники, що характеризують сталій розвиток підприємництва в сільському господарстві.

Ключові слова: сталій розвиток підприємництва, соціальний складник, соціальний капітал, людський капітал, інтелектуальний капітал, інститути та інституції.

Для характеристики соціальної складової частини сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві потрібно розкрити та дослідити основні теоретичні, організаційні та методичні аспекти формування соціального, людського та інтелектуального капіталу сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві. Проблема характеристики соціального складника є актуальною, тому що визначальною умовою успішного господарювання на селі стає дотримання принципу системності реалізації потенціалу інститутів. Саме інститути та інституції, що функціонують у досліджуваному суспільстві, відіграють вирішальну роль у формуванні соціального, інтелектуального та людського капіталу загалом. Для розуміння побудови та характеристики зв'язків складників розроблено схему функціонування соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві, а також висвітлено основні показники, що характеризують сталій розвиток підприємництва в сільському господарстві.

Для характеристики соціальної складової частини сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві потрібно розкрити та дослідити основні теоретичні, організаційні та методичні аспекти формування соціального, людського та інтелектуального капіталу сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві. Проблема характеристики соціального складника є актуальною, тому що визначальною умовою успішного господарювання на селі стає дотримання принципу системності реалізації потенціалу інститутів. Саме інститути та інституції, що функціонують у досліджуваному суспільстві, відіграють вирішальну роль у формуванні соціального, інтелектуального та людського капіталу загалом. Для розуміння побудови та характеристики зв'язків складників розроблено схему функціонування соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві, а також висвітлено основні показники, що характеризують сталій розвиток підприємництва в сільському господарстві.

Ключевые слова: устойчивое развитие предпринимательства, социальная составляющая, социальный капитал, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, институты и учреждения.

УДК 338.1:631.1

DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct47-15>

Іванченко В.О.

к.е.н., доцент

Державне підприємство

«Державний дорожній науково-

дослідний інститут імені М.П. Шульгіна»

Ivanchenko Vitalii

M.P. Shulgin State Road Research

Institute State Enterprise

To characterize the social component of sustainable development of entrepreneurship in agriculture, it is necessary to reveal and explore the main theoretical, organizational and methodological aspects of the formation of social, human and intellectual capital of sustainable development of entrepreneurship in agriculture. The main and determining condition for successful management in the countryside is compliance with the principle of systematic implementation of the potential of institutions. The institute and institutions that function in the studied society play a crucial role in the formation of social, intellectual and human capital in general. Under the influence of various institute and institutions in the social component of sustainable development, human capital is one of the first to develop. It characterizes a person with accumulated health, knowledge, skills, abilities, motivation. Intellectual capital also develops depending on institute and institutions under the influence of education, access to information and new technologies, and so on. In turn, social capital acts as a set of connections, systems of economic and social relations, institute, collectives, associations, structures, use of economic, labor and human resources, intellectual capital, formed and owned by man, and so on. In view of the above, it can be argued that the social component of sustainable business development consists of a society that exists in a given area. Society, in turn, consists of social, human and intellectual capital, which are constantly under the influence of institute and institutions formed and operating in that society. There is a constant feedback between capital and institute and institutions, during which not only capital is under the influence of institute, but vice versa - institute arise and develop due to the development of various types of capital in the social component. To understand the structure and characteristics of the components, the scheme of functioning of the social component of sustainable development of entrepreneurship in agriculture was developed, as well as the main indicators that characterize the sustainable development of entrepreneurship in agriculture.

Key words: sustainable development of entrepreneurship, social component, social capital, human capital, intellectual capital, institute and institutions.

Постановка проблеми. Підприємництво є залежним від соціального складника, оскільки робоча сила, знання та досвід роботи формуються саме у суспільстві. Соціальний складник поєднує екологічний та економічний у процесі сталого розвитку, оскільки здебільшого виступає суб'єктом господарської діяльності та прямо впливає на стан екології й основні економічні показники. Соціальний складник сталого розвитку підприємництва можливо дослідити, охарактеризувавши соціальний, людський та інтелектуальний капітали, а також

суспільство взагалі. Окрім того, визначальним у соціальній сфері є її інституційна основа, тобто основні інститути та інституції, що мають вплив на формування людського, соціального й інтелектуального капіталів і на суспільство загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню соціального складника сталого розвитку приділяли увагу науковці О. Грішнова [1] та Г. Товканець [2], у частині формування соціального складника як поєднання соціального, людського та інтелектуального капіталів – Ф. Фукуяма

[3], О. Шпикуляк [4; 5] та М. Малік [6], а також інші науковці в частині характеристики соціального капіталу. Попри значну кількість публікацій питання теорії та методики побудови соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві потребує деякого уточнення.

Постановка завдання. Метою дослідження є характеристика теоретичних основ та деяких методичних аспектів побудови соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві через інтерпретацію теорії інституціоналізму, а завданням є розкриття та характеристика основних теоретичних, організаційних та методичних аспектів формування соціального, людського та інтелектуального капіталів сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людський, соціальний та інтелектуальний капітали є різними видами капіталу, але при цьому впливають один на одного та в деяких моментах доповнюють один одного. А разом вони формують суспільство.

Людський капітал, як зазначає О.А. Грішнова, – це сформований і розвинений у результаті інвестицій і накопичений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в тій чи іншій сфері економічної діяльності, сприяє зростанню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу [1].

Під дією інститутів та інституцій людський капітал може розвиватися за різними сценаріями. Скажімо, традиція роботи в деревообробній галузі, що сформувалася з давніх часів у регіоні, виступає інституцією, що орієнтує людей на навчання цієї традиційної професії та отримання роботи за фахом. Відповідно, підприємництво в аграрній сфері буде мати проблеми із забезпеченням людським капіталом у цій місцевості. І навпаки, за великого вибору працівників для підприємництва в сільському господарстві на перший план виходить інститут конкуренції, де за допомогою власних здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій та цілеспрямованості можливо отримати приріст доходу.

Також інститути та інституції мають вагомий вплив на людський капітал і в частині роботи індивідуально чи колективно. Під індивідуальною роботою мається на увазі розвиток підприємницьких якостей, відкриття власного бізнесу та отримання доходу в статусі фізичної особи – підприємця або створивши особисте селянське господарство чи фермерське господарство. Під колективною роботою – робота у складі команди як співвласника, члена групи чи найманого робітника. Критичними для визначення працювати у колективі чи індивідуально виступають такі інститути, як приватна

власність, підприємницька свобода, оподаткування, державна підтримка підприємництва тощо.

Але також людський капітал є частиною інституту держави. Тобто всі отримані знання, освіта й професійна підготовка, а також здоров'я кожного окремого індивіда тощо формують людський капітал для держави.

Людський капітал деякою мірою залежить від інтелектуального капіталу, тому що інтелектуальний капітал – це здатність індивіда з використанням матеріальних чи нематеріальних засобів збільшити ефективність праці та дохід [1]. Тобто інтелектуальний капітал сам по собі існувати не може, йому для прояву своїх особливостей потрібен людський капітал.

Інтелектуальний капітал також розвивається залежно від впливу інститутів та інституцій. Основними серед них є моральні цінності, культура та традиції того чи іншого регіону, авторське право, торгова марка, релігія, громади, органи влади тощо. Також серед перерахованого на перше місце виступає інститут освіти.

Людський та інтелектуальний капітали формують соціальний капітал, який є важливим інститутом економіки і ринку. Він формується під впливом і за рахунок інституцій, акумулює соціальні зв'язки [6]. Соціальний капітал складається з мереж соціальних відносин, які характеризуються нормами довіри та взаємності [7]. А також соціальний капітал – це сукупність зв'язків, систем економіко-соціальних відносин, інституцій, колективів, об'єднань, структур, використання господарського, трудового та кадрового потенціалу, інтелектуального капіталу, сформованих і належних людині; це консолідує чинник економіко-соціальних ролей особистості у соціумі і господарській діяльності як сукупності традицій, функцій, інституціональних складників [6].

Сьогодні соціальний капітал набуває виняткового значення для успішності підприємницької діяльності в сільському господарстві. В аграрній сфері соціальний капітал формується за впливу набагато більшої кількості інститутів та інституцій, аніж в інших сферах. Цьому є причиною специфіка сільськогосподарського виробництва та процесу самого проживання на селі. Він має вагомий вплив на становлення й економічне піднесення суб'єктів підприємницької діяльності, що працюють у сільському господарстві. Загалом такі інститути, як форми підприємницької діяльності (фізична особа – підприємець, особисті селянські господарства, фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства тощо), інститут сім'ї, ринку збуту тощо, є основними вирішальними чинниками, що формують соціальний капітал підприємницької діяльності в сільському господарстві. Але при цьому соціальний капітал, який є основою суспільства, створює та розвиває підприємництво. Підприємництво працює завдяки соціальному капіталу [8].

Соціальний капітал у сільському господарстві формується як вираз колективних дій, що може призвести до широкого кола результатів, але при цьому результати такої співпраці спрямовуються на різноманітні блага: фінансові вигоди, демократичне суспільство, підвищення благоустрою держави, підвищення якості освіти тощо.

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що соціальний складник сталого розвитку підприємництва складається із суспільства, що є на тій чи іншій території, а суспільство, своєю чергою, складається із соціального, людського та інтелектуального капіталів (рис. 1).



Рис. 1. Схема функціонування соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві

Джерело: розроблено автором

Усі ці види капіталу соціального складника формуються та розвиваються виключно під дією різних інститутів та інституцій. Але крім цього й самі інститути та інституції залежать від розвитку цього соціального складника. Скажімо, у сільському господарстві України запровадили інститут приватної власності та розпаювали землі комунальної власності на приватних осіб. Ці приватні особи почали обробляти землю та виробляти сільськогосподарську продукцію. Відповідно, у суспільстві у складі соціального капіталу поряд із такими інститутами, як сільськогосподарські підприємства, спочатку виникли інституції, що розмежовували юридичних та фізичних осіб товаровиробників сільськогосподарської продукції, а потім вони перетворилися на різні за характеристиками інститути – фермерські господарства та особисті селянські господарства.

Людський та інтелектуальний капітали також розвиваються залежно від інститутів та інституцій і, своєю чергою, також мають вплив на їх формування. У людському капіталі починає бути відчутним розмежування у кваліфікації робітників, які працюють у фермерських господарствах чи особистих селянських господарствах. Більш кваліфіковані робітники з вузькою професійною спрямованістю все частіше запрошуються до фермерських господарств, а низькокваліфіковані та з універсальними професійними навичками – до особистих (селянських) господарств.

Далі суспільство делегує свій капітал до всіх галузей економіки країни. Той капітал, що знаходиться у складі сільського господарства, під впливом інститутів та інституцій починає там працювати, розвиваючи підприємництво. У сільському господарстві сьогодні є розвинутими декілька інститутів, що формують склад основних підприємницьких структур. Сюди можливо віднести підприємства аграрної галузі, фермерські господарства та сімейні фермерські господарства, особисті (селянські) господарства та інститут фізичних осіб – підприємців.

Підприємництво, яке працює у сільському господарстві, виробляє продукцію, яку потім реалізують на внутрішньому ринку або продають трейдерам чи на експорт. Своєю чергою, ринок збуту також працює під впливом інститутів та інституцій і також має свій вплив на самі інститути. Скажімо, не всі підприємницькі структури сільського господарства мають засоби для зберігання продукції та техніку для її вивозу в місця збуту, тому виникає інституція залучення перевізників до транспортування продукції, що з часом може розвинути в окремий інститут.

Останньою стадією функціонування соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві є створення блага для суспільства. Після того як підприємництво та людський капітал на стадії обміну продукції на ринку отримують якісь доходи, блага чи преференції, вони делегуються до самого суспільства і далі проєктуються на саме суспільство знову-таки під впливом інститутів та інституцій. У результаті такої діяльності соціальний капітал отримує розвиток громад, а людський та інтелектуальний капітали – кращу освіту та розвиток технологій. Тобто на перший план розвитку виходять соціальні інститути. Традиційно до соціальних інститутів відносять державу, політичні партії, власність, науку, армію, заклади освіти та виховання, засоби масової інформації, сім'ю, трудові організації, профспілки та ін. Сутність соціального інституту полягає не в системі соціальних норм, які визначають діяльність людей в окремих сферах суспільного життя, а саме в діяльності, спрямованій на задоволення життєвих потреб суспільства [9].

Термін «соціальний інститут» увів у науковий обіг Торстейн Веблен. На його думку, соціальний інститут – це сукупність суспільних звичаїв,

утілення певних звичок, поведінки, думок, що передаються з покоління у покоління та змінюються залежно від обставин, а також виступають інструментом адаптації до них [10].

Для характеристики сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві та його екологічного складника потрібно оцінити основні показники розвитку цих соціальних інститутів. Серед основних показників, що характеризують сталий розвиток підприємництва в сільському господарстві як одного із соціальних інститутів, доцільно виділити такі:

- кількість приросту сільського населення;
- тривалість життя в сільській місцевості;
- кількість новонароджених у сільській місцевості;
- кількість кількості новостворених підприємств за видом діяльності «сільське господарство»;
- кількість зареєстрованих фізичних осіб – підприємців за видом діяльності «сільське господарство»;
- кількості нових робочих місць у сільському господарстві;
- показники рівня заробітної плати в підприємствах сільського господарства;
- показник рівня доходу фізичних осіб – підприємців, що працюють у сільському господарстві, тощо.

За методикою дослідження ці основні показники можливо визначити шляхом проведення розрахунків на підставі статистичних даних про кількість зазначених показників із розрахунком на одного працівника чи підприємницьку структуру.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, система функціонування соціального складника сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві напряму залежить від інститутів та інституцій, що утворилися та функціонують у даний момент на території, що досліджується. Суспільство, соціальний, людський та інтелектуальний капітали крім залежності від інститутів та інституцій також можуть впливати на них, а іноді навіть створювати нові інституції, які з часом переростають в інститути, що до цього на цій території та у цих умовах не функціонували.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 1. С. 34–42.
2. Товканець Г.В. Теорії людського, соціального і культурного капіталу та їх вплив на розвиток вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. № 32. С. 192–195.
3. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobiti/shcho-take-socialniy-kapital/> (дата звернення: 24.09.2020).
4. Шпикуляк О.Г. Соціальний капітал як інституційна основа сталого розвитку аграрної сфери. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. 220 с.

5. Шпикуляк О.Г. Інституціональні основи формування соціального капіталу на селі. *НДІ «Укragро-продуктивність»*. 2006. № 4. С. 139–151.

6. Формування соціального капіталу в інституційному механізмі аграрного ринку / М.І. Малік та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 86 с.

7. Lochner K., Kawachi I. and Kennedy B. P. Social capital: a guide to its measurement. *Health and Place*. 1999 № 5. P. 259–270.

8. Berkes F., Folke C., Colding J. (ed.). Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience. Cambridge University Press, 2000. P. 30–45.

9. Олейник А.Н. Институциональная экономика. Москва : ИНФРА-М, 2005. 740 с.

10. Veblen T. Absentee ownership: Business enterprise in recent times: The case of America. Transaction Publishers, 1938. 420 p.

REFERENCES:

1. Hrishnova O. A. (2014) Lyuds'kyi, intelektual'nyy i sotsial'nyy kapital Ukrainy: sutnist', vzayemozv'yazok, otsinka, napryamy rozvytku [Human, intellectual and social capital of Ukraine: essence, interrelation, estimation, directions of development]. *Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka*, no. 1, pp. 34–42.
2. Tovkanets' H. V. (2014) Teoriyi lyuds'koho, sotsial'noho i kul'turnoho kapitalu ta yikh vplyv na rozvytok vyshchoyi osvity [Theories of human, social and cultural capital and their impact on the development of higher education]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya «Pedagogika, sotsial'na robota»*, no. 32, pp. 192–195.
3. Fukuyama F. (2006) Shcho take sotsial'nyy kapital? Kyivs'ka lektsiya Frensisy Fukuyamy. Available at: <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobiti/shcho-take-socialniy-kapital/> (accessed 24 September 2020).
4. Shpykulyak O. H. (2014) *Sotsial'nyy kapital yak instytutsiynna osnova staloho rozvytku ahrarnoyi sfery* [Social capital as an institutional basis for sustainable development of the agricultural sector]. Chernivtsi: Chernivets'kyi nats. un-t. (in Ukrainian)
5. Shpykulyak O. H. (2006) *Instytutsional'ni osnovy formuvannya sotsial'noho kapitalu na seli* [Institutional bases of formation of social capital in the countryside]. *NDI «Ukragroproduktivnist'»*, no. 4, pp. 139–151.
6. Malik M. Y., Shpykulyak O. H., Ryabokon' V. P. and oth. (2017) *Formuvannya sotsial'noho kapitalu v instytutsiynomu mekhanizmi ahrarnoho rynku* [Formation of social capital in the institutional mechanism of the agricultural market]. Kyiv: NNTS «IAE». (in Ukrainian)
7. Lochner K., Kawachi I. and Kennedy B. P. (1999) Social capital: a guide to its measurement, *Health and Place*, no. 5, pp. 259–270.
8. Berkes F., Folke C., Colding J. (ed.) (2000) Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience. Cambridge University Press, pp. 30–45.
9. Oleynik A. N. (2005) *Instytutsional'naya ekonomika* [Institutional economy]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)
10. Veblen T. (1938) Absentee ownership: Business enterprise in recent times: The case of America. Transaction Publishers.